

HET GROTE PLEIN, fragment 3**Christos**

Het moet allemaal 's nachts begonnen zijn, tegen het ochtendgloren, Christos liep terug naar huis van zijn werk, hij was in een zwaarmoedige stemming die hem pijn deed en verlangde naar zijn bed, 'eindelijk rust', na een avondje vol ergernis, papieren die zich aan alle kanten opstapelden, telefoons die aldoor rinkelden maar die niet te verstaan waren, een auteur die protesteerde en tekeering (jullie hebben mijn artikel verkracht) en de onderwijzer die maar kankerde, op de crediteuren, op de arbeiders, op zijn neefje dat hem het leven zuur maakte. Maar nu was alles achter de rug, al was het maar voor een paar uur, en hij naderde zijn buurt, zijn huis, 'ik lijk wel een hond die midden in de nacht wordt uitgelaten,' zei hij, alleen had hij niet de kracht om te rennen, en ook geen zin. En terwijl hij zo liep te tobben, meende hij ergens zuidwaarts een schijnsel te ontwaren, misschien wel bij de barakkenbuurt in Kalamariá, hij meende zelfs bomen of huizen te zien oplichten, en even later begon de lucht troebel te worden, vol rook en zwarte lucht, de schaduwen en de stad kregen een grimmig aanzicht. En Christos zei, 'ik zou er snel op af moeten', maar hij was er te moe voor, misschien maakte hij zich ook wel voor niets ongerust; wat kan het wezen, dacht hij, en hij bedoelde: wat voor onheil? – maar daarna scheen het hem toe dat het schijnsel zich verbreidde, hij hield stil op een open stuk, leunde tegen een moerbeiboom die hij zag staan, bedacht dat zijn slaap hem door de neus werd geboord, sloot zijn ogen om zichzelf te bedotten en herinnerde zich zijn moeder die boos op hem was wanneer hij buiten sliep, omdat hij weleens kwalijke dromen vol zwaarmoedigheid kon krijgen die hem aan de grond nagelden. En op dat punt begon hij onwillekeurig voort te stappen, want het schijnsel trok hem nu als een magneet naar zich toe, dit was niet zomaar een vuur, er moest ergens brand zijn, zo te ruiken, het rook heel anders dan bij het stro dat ze vroeger in de brand staken toen hij nog een kleine jongen was, in het dorp.

Toen hoorde hij een auto met grote snelheid komen aanrijden, het leek een truck uit de oorlog, vol met voorovergebogen mannen, die even later met rammelend hout- en metaalwerk voor hem langskwam, en even later reed hij de hoek om en kwam tot stilstand, hij hoorde de motor koken van de inspanning en afslaan, later leek hij stemmen te horen alsof degenen die uitgestapt waren haastig iets bespraken en met elkaar instemden of juist niet, even later zwegen de stemmen en toen klonk weer het gegrom van de motor, het gerammel van het hout- en ijzerwerk, en daarna loste alles op in de duisternis, alsof die alles opslokte in een put of een afgrond. Het was nog altijd nacht, maar er was ook nog altijd dat schijnsel, dat nu krachtiger was geworden, en Christos zei, volgens mij zit daar een luchtje aan, en hij doelde niet alleen op de stank die op de wind aan kwam drijven, als van brandende voden, vuil hout, of zo leek het hem althans. Hij was nog altijd alleen, nu op de stenen bank tegen een muur waar hij verkoeling vond, met achter hem een laag kot, hij overwoog te gaan hollen en had het gevoel dat hij onverklaarbaar aan het treuzelen was; daarna klonken de stappen, hij

keek om en zag iemand zijn kant op komen, het was een forse, maar vermoeid ogende man die zich zo meteen vóór hem zou bevinden, het hoofd gebogen en zwiiggend, die haastig, alsof hij zich ergens aan stoorde, voorbijliep en ten slotte in de nacht opging – en Christos zei ‘wat doet die man hier op zo’n uur?’, want hij had hem herkend. Toen liep hij de andere kant op, al die ontmoetingen dat is maar niks, dacht hij, en hij bedoelde de vrachtwagen en daarna deze buurman hier, en hij zei nog eens ‘er zit inderdaad een luchtje aan’. En even later liep hij over de grote weg, langs de tramrails, met boven hem een dak van dennenbomen, maar nog altijd was er het donker en in de verte het lichten, dat misschien aan het eind van deze weg was, voorbij de tramremise, de tuinen en het spookhuis, het vervloekte huis. En hij betrapte zich erop dat hij met steeds snellere pas die kant op liep.

En even later zag hij nog iemand en nog iemand en daarna een wagen die hen met grote snelheid voorbijreed, ik ben niet de enige, dacht hij, er moest inderdaad iets ernstigs aan de hand zijn, ten slotte stuitten ze op een stuk of vijf veldwachters, die allemaal haast leken te hebben en zeiden ‘het is een grote ramp, ze hebben de joden in brand gestoken, in Campbell’, Christos schrok op, hij bedacht dat hij het al verwacht had, dat erover gefluisterd, eraan gewerkt werd. En hij herinnerde zich de Drie Epsilons,¹ alles raakte verward en weer los in zijn gedachten als in een bekende film, en nu was hij zelf ook aan het hollen geslagen, buiten adem, het scheen hem toe dat hij stemmen hoorde, de mensen waren intussen hun huizen uitgekomen, de straat op, maar de huizen stonden steeds verder uit elkaar, het waren steeds nederiger vluchtelingenhuizen, en steeds vaker bomen en veel stukken braakland, tuintjes, verwaarloosde moestuinen, maar de stank werd al dikker, de brandlucht al sterker. Ten slotte zag hij de rijen barakken, maar vooral de branden, een wereld van vlammen en een wereld van schaduwen, die wanhopig, razend of verbijsterd strijd leverde, en stemmen, gehuil, gescheld; toen liep hij er dichterbij, hij voelde hoe hij één werd met de rook, bezwijmd van de stank, hoe iets zich om zijn schedel knelde, hem dreigde ‘ik smoor je’, en hoe hij dacht: wie kan slachtoffers en daders onderscheiden? hij die zonder er erg in te hebben bij de mensen vooraan terecht was gekomen en met een blik water holde, de barakken in sprong en slag leverde met vlammen en rook. Maar die lui hadden het goed bekeken, want er was maar één kraan, en dan nog met een krachteloos straaltje, en zo grepen de mannen hun oude dekens en stortten zich op het vuur, alsof ze dat wilden pakken voordat het hun zou ontglippen en de ramp om zich heen zou grijpen, en de vrouwen gilden en Christos bad of het niet kon gaan regenen, maar het was een klare lucht en kurkdroog, en zijn stem en zijn adem verdampten, zoals in boze dromen wanneer je om hulp roept maar niemand je hoort, en hij holde opnieuw naar de kraan, wie dwingt mij hier eigenlijk toe vroeg hij zich af, maar toen was het al middag en zaten ze buiten adem op de grond neergezegen, ze stikten van as en van woede en ze zagen de brandweerlieden hollen die aan waren komen zetten toen de zon opkwam, vrouwen en kinderen zaten ergens in een hoek bij elkaar en vochten met hun angst.²

¹ Antisemitische organisatie in Thessaloníki, opgericht omstreeks 1930.

² De brandstichting in de Campbell-buurt vond plaats op een nacht in 1931 en bracht heel Saloníki in rep en roer. Iedereen zei dat het het werk was geweest van de ‘Drie Epsilons’, die de streken van de Hitlerjugend nadeden. Het kwalijke is, dat die hele geschiedenis ook nog eens aangemoedigd was door een paar fanatieke

Maar écht van streek was pas Amalía, die hem bleek en in deerniswekkende toestand thuis zag komen en zei 'ik snap wel dat je voor hen erheen bent gehold', maar er was rondverteld dat het gekomen was door een christenjongen die ze daar ergens dood gevonden hadden, en sommigen fluisterden dat het bij de remise geweest was, in de kuil, anderen dat ze hem ergens tussen de barakken hadden ontdekt, waar ze vat en spijkers en bloed altijd verborgen. Maar Christos deed er het zwijgen toe en mompelde alleen voor zich uit 'de arme sloebers', toen hij zich herinnerde hoe ze als gekken heen en weer hadden gehold, hoe ze geen water hadden gekregen om te blussen of zich te wassen, en hij zei nog eens 'de arme sloebers'. En Amalía bracht al mopperend water aan de kook en trok zijn kleren uit, ze stopte hem moedernaakt in de tobbe en mopperde op hem, en ze kookte de kleren uit, kookte ze nog eens uit, het leek wel of ze slag leverde toen ze ze ophing om te laten drogen en uitwasemen, en het liep al tegen de schemering toen ze Christos zijn andere kleren zag aantrekken en weghollen, ze kon hem alleen nog naroeppen 'zit maar niet zo in over die lui, die hebben rijke familie', waarmee ze doelde op de grote landhuizen van de handelaren aan de grote boulevard, met vijf bedienden, tuinman, koets – die huizen waren allemaal van joden en van hen leed niemand honger.

Maar hij overdacht de dingen nog eens goed en zette alles op een rij, en hij zei vol vuur tegen zijn directeur 'de vrachtwagen was er ook, en de dikzak van de nacht', hij had ze immers gezien, de Drie Epsilons, maar de ander zei 'je moet beter uitkijken met wat je schrijft', altijd hetzelfde liedje, zodat hij zijn pen over het papier liet glijden en onder zijn schouderblad een steek voelde – 'dat komt ervan als je je zo uitslooft,' zou Amalía zeggen, die met hem te doen had om zijn inspanningen, ze vertroetelde hem op een avond, 'je bent veel te eerlijk, daarom jatten ze van je', en ze bedoelde dat hij uitgebuit werd, want hun kinderen werden groter, er was zoveel nodig, voor nieuwe schoenen hadden ze niet genoeg, voor brood en suiker nog niet eens. En Christos hield voet bij stuk, 'ze hebben die armoedzaaiers in brand gestoken', het miserabele Campbell, bij de kinderen was hun achterwerk door de scheuren in hun broek heen te zien en de villa's waren er prima aan toe en ontoegankelijk, en prima waren ook de hoge heren in hun koetsen eraan toe – 'je moet er ook weer geen drama van maken,' zei de onderwijzer tegen hem, op zeker ogenblik kwam meneer Aristos naast hem zitten, en Christos dacht hij leest wat ik geschreven heb, en hij had het gevoel dat er er van hem gejat werd, Amalía had gelijk. Maar het bleek nog erger te zijn, want ze pakte zijn papieren, lazen ze, gingen beraadslagen en zeiden 'hier moet je mee uitkijken', en Christos herinnerde zich de zaak van de bankier en opeens werkte zijn geheugen klaarhelder, 'wacht eens,' zei hij, 'nu schiet dat bij Michalis thuis me weer te binnen, dat ventje en Angéla, en nu schiet ook die Bulgaar me weer te binnen', die hij op de galerij bij de Drie Epsilons gezien had, op een dag dat ze hun korte broeken aantrokken en rondparadeerden en de hele buurt moest lachen – en hij greep als een kat zijn papieren, 'die krijg je niet van mij,' zei hij tegen Aristos, maar ze keken naar hem alsof ze door een beroerte getroffen waren en die aanblik bleef hem bij in zijn woede, en toen holde hij als een gek de trappen af, hals-over-kop, en later bleef hij staan op de Egnatía, het was nu helemaal donker, hij zag een clubje vrienden die lachten, elkaar plaagden, zongen, ze hadden hun

---

journalisten, antisimieten en andere onruststokers; joden zijn roden, zeiden ze, waarbij ze dachten aan Benaroya en andere socialistten. [Verhaalnoot auteur]

zondagse kleren aan, met pochettes, gleufhoeden, die waren vast en zeker onderweg naar een feestje, en Christos haastte zich voort, hij dacht aan de verbijsterde gezichten op de krant, 'nu is er geen weg terug meer,' zei hij hardop in zichzelf en er keek iemand om, ik ben zeker aan het ijlen, dacht hij, en zonder er erg in te hebben was hij al bij Syndrivani, het rook er naar geroosterd vlees en ouzo, 'misschien zou ik naar binnen moeten gaan en de bloemetjes buiten zetten', maar hij liep door alsof hij wegglipte, want daar was hij nu niet voor in de stemming.

En thuis toen ze hem zagen zeiden ze 'hij is ziek', omdat hij vóór middernacht aan kwam zetten, maar hij stelde hen gerust, 'ik kom wat slaap inhalen,' zei hij met een glimlach. En ze dachten dat hij vrijaf gekregen had omdat hij zich de vorige avond zo uitgesloofd had; maar Amalía mopperde 'het zint me maar niks' – dat ze gegeten hadden zonder een woord te wisselen en hij maar steeds in gedachten verzonken was. Ten slotte zei hij 'maak het bed maar klaar, ik ga slapen', en hij ging naar bed, hij had een vlijmende pijn bij zijn rechterschouderblad, en Amalía kwam ook liggen, 'ik hoor je kreunen,' zei ze ongerust, in zijn slaap of in zijn duizeling, en zo kwamen ze de nacht door en ze mopperde op hem 'al die trammelant dat is niets voor jou', en pas toen het alweer licht was leek hij in slaap gevallen te zijn, op zeker ogenblik schoot hij bijna overeind, alsof hij in zijn slaap een por kreeg, later klonk er iets als gefluister, bijna alsof de bomen spraken, het was de motregen, en even later de dikke druppels die neerpletsten, 'had dat gisteren niet gekund,' sprak hij tegen haar, en Amalía zei 'denk daar nou maar niet meer aan', want ze begreep zijn pijn, zijn zorgen, en ze legde haar hand op zijn gloeiende voorhoofd, 'laat dat geworstel nou maar, lieve kerel,' smeekte ze hem, terwijl de regendroppen neersloegen en de grond begon te geuren, net als op de akkers van zijn vader, op een nieuwjaarsdag die de boel voor hen had bedorven. . .

'Hoe zou ik geen pijn kunnen hebben,' antwoordde hij haar, aangezien de afgebrande huizen stonken en rookten, en hij stond daar als in de ban, terwijl hij de armoedzaaiers hun vodden bijeen zag rapen in de motregen, misschien op zoek naar iets waar de vlammen niet aan toegekomen waren; rondom stonden veldwachters, en ze stonden daar onhandig en zwijgend, 'in één nacht tijd hebben ze niets meer over dan de vodden aan hun lijf,' jammerde Christos tegen hen toen hij almaar gebogen mensen zag, alsof ze zomaar veroordeeld waren, gewond, en daarna hield hij het niet uit, hij liep de hoofdweg op, en even later hoorde hij achter zich een koets en snelle hoeven op het stenen plaveisel, 'kom mee, maat, tot aan de remise,' werd naar hem geroepen, het was een koetsier van een jaar of vijftig, hij lachte naar hem, nodigde hem uit, misschien had hij met hem te doen zoals hij daar afgepeigerd liep, maar Christos zei 'laat mij maar lopen, even wat uitwaaien', en de ander zei 'zoals je wilt' en het fluiten van de zweep klonk, de hoeven gingen sneller en de koets schommelde, er bleef een geur van groenten achter en Christos herinnerde zich hun eigen moestuin, zijn vader met de strohoed op de vette grond, vroeger hun heer, maar ook hun knecht, en hij smachtte naar een kraan om te drinken en misschien ook zijn gelaat wat verkoeling te schenken, hij voelde hoe het gloeide, hoe zijn wangen trokken en pijn deden.